

av 1990-talet föreslog *egenmakt*, en term som sedan kommit att användas inom Socialdepartementet, Socialstyrelsen och Folkhälsoinstitutet. Han använder själv gärna det uttrycket och undrar vad svenska myndigheter numera använder.

Kommentar: Förslaget har fördelen att ordet redan har använts i denna betydelse, men det är inte så genomsynligt. Dessutom ger adjektivet *egenmäktig* alldeles fel associationer.

Patientmakt

Varför inte i all enkelhet *patientmakt*? Undrar Bengt Lagerkvist, Umeå, som också passar på att berömma Björvell's artikel och ambitionen att söka svenska ord. Han har provat att ersätta patient empowerment med patientmakt i artikeln och tycker att det fungerar.

Kommentar: Patientmakt låter som ett bättre förslag än *egenmakt*, talar tydligare om vems makt det är fråga om, men också i detta fall passar adjektivet (*mäktig*) dåligt.

Bemyndigande

Slutligen har Erik Hägg, Umeå, efter mycket funderande stannat för det av Björvell nämnda *bemyndigande*. Han tycker att detta ord innehåller mycket av vad det engelska empowerment står för och tror att det sistnämnda från början inte var avsett att betyda allt vad man numera lägger in i det – en vidgning eller förskjutning av betydelsen har vuxit fram. Om vi bara börjar använda ordet bemyndigande kommer det snart att kännas självklart. Enligt honom har ordet också börjat användas med liknande innebörd inom pedagogiska kretsar. Det finns också en bra verbform, *bemyndiga*. Erik Hägg sympatiserar också med den allmänna strävan att söka finna svenska motsvarigheter till svårhanterliga engelska importord.

Kommentar: Bemyndigande, eller patientbemyndigande i detta fall, är också ett bra förslag som har lagom abstrakt innehåll. Som Erik Hägg påpekar ger sig verbet *bemyndiga* naturligt, liksom participet *bemyndigad*.

Patientism och patientmakt bra men patientbemyndigande bäst

De tre förslagen *patientism*, *patientmakt* och *patientbemyndigande* är alla bra. Patientmakt har fördelen framför *patientism* att det går lätt att göra omskrivningar: ge patienten makt, patientens makt etc. Detta gäller också *patientbemyndigande*, som dessutom ger tillgång till ord som *bemyndiga* och *bemyndigad*. *Bemyndigande* avfördes som otillräckligt i Björvell's artikel, men det är nog så att ordet, när det väl har börjat användas, kommer att kännas naturligt i detta sammanhang. •

Genus och deklination avgör pluralfrågan

Det är inte alltid så lätt att veta vilken pluralform en viss term bör ha. Om man vet genus och kan ta reda på vilken deklination termen hör till blir det mycket enklare. Här ges en vägledning i deklinationsbestämningens ädla konst med många exempel.

Åtskilliga av de frågor jag fått genom åren gäller en viss terms pluralform. De flesta av dem har nog inte varit för sig varit så tungt vägande att de motiverat egna artiklar under »Medicinens språk». Men många bäckar små gör ju en stor å eller i detta fall en lagom stor översikt över några viktiga regler och undantag när det gäller flertalsformer. I första hand väljer jag medicinska exempel, men ibland kan också några allmänsvenska ord hjälpa till att ringa in en företeelse.

Eftersom genus och pluraländelse är nära korrelerade slinker nu en och annan gammal genusfråga också ut i spalterna. Svenskan har som bekant idag två genus. Här kallas de utrum (»en-genus») med utrala ord och neutrum (»ett-genus») med neutrala ord.

Svenska substantiv indelas av hävd i fem deklinationer, där kriteriet är just pluraländelsen. Så här ser korrespondensen mellan pluraländelse i bestämd form och deklinationsnummer ut: **-or (1), -ar (2), -er (3), -n (4), = (5)**. Likhetstecknet innebär att pluralformen är lika med singularformen.

1. En cysta, flera cystor, en makula, flera makulor

I första deklinationen har substantiven utrum och slutar på *-a*. Exempel: *kvinna -or, hinna -or, cysta -or, makula -or, patella -or, prostata -or, retina -or*. (Använder någon av er de tre sistnämnda?) Hit hör också enligt reglerna *kollega -or*. SAOL jämställer här pluralen *kolleger*, som till och med placeras först. På Svenska språknämnden understryker man att den systemliga formen *kollegor* är helt korrekt, en vanlig missuppfattning är att den bör undvikas.

Pluralen *inälvor* hör hemma i denna

MEDICINENS SPRÅK

deklination. Den tillhör en grupp där singularen inte brukas. Man kan jämföra med latinets *viscera*. Det händer ibland att man känner behov att använda en regelbunden singularform till sådana substantiv och alltså fyller ut en onödig språklig lucka. Vem tycker det är okej att använda *inälva*?

2. En disk, flera diskar, en stent, flera stentar

Även andra deklinationen har uteslutande utrala ord. Många är enstaviga, t ex *hals -ar, rygg -ar*. Hit hör de medicinska orden *disk -ar, skint -ar* (vardaglig kortform för »skintigrafi») och *stent -ar*. Enligt SAOL är *diskar* den enda möjliga pluralen i ordets alla betydelser.

Medicinterminologin har en mängd termer på *-kel*, den försvenskade formen av den vanliga diminutivändelsen *-cul*. De allra flesta utrala ord böjs enligt typen *cykel - cyklar, artikel - artiklar*. Några exempel: *divertikel -klar, follikel -klar, klavikel -klar, partikel -klar, testikel -klar, ventrikel -klar, vesikel -klar*. Några enstaka går efter tredje deklinationen: *korpuskler, muskler, tuberkler*. De synnerligen få neutrerne däremot går, helt enligt reglerna, efter femte deklinationen: *ett retikel, flera retikel*.

En intressant grupp bildar singularerna på *-er*, typ *fjäder - fjädrar*. I terminologiboken hittar vi t ex *katetrar, sfinktrar, titrar*. Här finns ett antal engelska lån. Vissa går lätt att anpassa, som framgår av SAOL: *containrar, printrar, (bättre dock »skrivare») reportrar, revolverar, skannrar, supportrar*. Även *cancrar* (med bibehållet [s]-ljud i mitten) accepteras nu av SAOL. För de klassiska problemorden *pacemaker* och *partner* rekommenderar SAOL och Språknämnden oförändrad pluralform, dvs utan pluraländelse. Viktigt i alla

Författare

HANS NYMAN

fil lic, språkrådgivare, Svenska Läkaresällskapet, Stockholm.

sammanhang är att hålla svenskan ren från engelsk s-plural. Denna gör det svårt att ge pluralen bestämd form. Bildningar av typen *partnersarna* kan alltså inte accepteras.

3. En artär, flera artärer, ett atrium, flera atrier

Den tredje deklinationen, med plural på *-er*, är den största, framförallt när det gäller lånord. De flesta medicinska termer med utrum finns här. Alla typer av suffix är representerade: *artärer, frakturer, flexioner, flexorer, falanger, graviditeter, bronkiter, psykoser, processer, anemier, embolismer, substanser, priorer, protoner* osv.

En för medicinens vidkommande viktig typ är neutrerna på *-ium* (eller *-ion*). De slutar alla i pluralis på *-ier*. Några vanliga exempel: *atrier, cilier, ganglier, kranier, medier, ostier, ovarier, stadier, studier, symposier*. Plural på *-a* hör inte hemma i svenskan, plural på *medium* är alltså *medier*, inte *media*.

Övriga neutrala ord på konsonant hör till den femte, ändelselösa deklinationen. Några intressanta undantag, ofta stötta och blöta, är *allergener, enzymer, hormoner, prostaglandiner, proteiner, vacciner, östrogener*. För alla utom *proteiner* och *vacciner* ger SAOL både = och *-er*. (*Prostaglandin* finns inte i SAOL.) Under sin första tid i svenskan fick de klara sig utan pluraländelse. Idag tycks all typ av medicinsk text markera pluralen. Tydligheten är nog det viktigaste skälet. Ett annat är att dessa substantiv är en sorts »klassnamn», de sammanfattar vart och ett olika typer. Sådana har en tendens att få *-er* i pluralis. Man kan jämföra med *viner* (= vintsorter), *teer* (= tesorter), *fröer* (= frösorster) i motsats till enskilda frön.

4. Ett embryo, flera embryon, ett trauma, flera traumor

Den fjärde deklinationen inskränker sig till neutrer på vokal med pluraländelsen *-n*, t ex *kvitto -n, ämne -n, embryo -n, erbjudande -n, avseende -n*. Observera däremot att utrala substantiv på *-ande* och *-ende* blir oförändrade i pluralis: *flera resande, flera döende, flera sökande* (t ex till en tjänst).

Grekiska neutrer på *-ma* hör hemma här: *klysma -n, komma -n, panorama -n, schema -n, tema -n, trauma -n*. Pluralformer på *-ta* (typ *traumata*) är idag föråldrade. Men de flesta grekiska substantiv på *-ma* tappar sitt *-a* vid försvenskning och hamnar då självklart i den femte, ändelselösa deklinationen: *flera ödem, sarkom, symtom* osv.

5. Ett organ, flera organ, ett nevus, flera nevus

Den lilla femte deklinationen har huvudsakligen neutrer på konsonant, vilka

alltså saknar ändelse i pluralis: *flera barn, djur, ägg*. Här finns en stor mängd termer som var neutrala redan i de klassiska språken: *centrum, ligament, lumen, nefron, organ, parenkym, preparat, suicid, symtom, ulkus, virus*. Andra har blivit neutrala i svenskan genom påverkan av svenska synonymer: *flera nevus* (»födelsemärken»), *flera graft* (transplantat eller implantat).

Den grekisk-latinska neutrala pluraländelsen *-a* bör som sagt inte användas i svenskan. Viktiga undantag är ord på *-ikum* av typ *antibiotikum – antibiotika, narkotikum – narkotika* och ett ord med den mer ovanliga ändelsen *-kon*: *farmakon – farmaka*. Om man avser ett specificerat preparat bör alltså *narkotika* inte användas, det kan omöjligt föregås av obestämda artikeln ett. Däremot kan formen på *-a* brukas även i singularis i kollektiv betydelse, då en obestämd kvantitet föresvävar tanken. Termen tjänstgör då närmast som ett ämnesnamn. »Tullen beslagtogs narkotikan» går bra att säga utan tanke på eventuella olika preparat. En sammansättning som *narkotikapåverkad* tar heller inte ställning till hur många preparat som är inblandade. Överhuvud används formerna på *-a* alltid som förled i sammansättningar. Bakterier som är resistenta, motståndskraftiga, mot något *antibiotikum* utan närmare specifikation kan betecknas som *antibiotikaresistenta*.

Det vore intressant att få en och annan reaktion på de små frågor som denna artikel innehåller. •

Språkrådgivaren har flyttat

Svenska språknämnden, till vilken Svenska Läkaresällskapets språkrådgivare Hans Nyman är utlokaliserad, har flyttat. Därför gäller tills vidare följande adresser för era frågor och kommentarer:

c/o Svenska språknämnden
Box 20057
104 60 STOCKHOLM

Tel 08-640 19 55
Fax 08-442 42 15

E-post:
hans.nyman@spraknamnden.se

Hans Nyman träffas vid telefonen tisdagseftermiddagar från kl 13.00 samt hela torsdagar och fredagar från kl 08.30. Övriga tider tar telefonsvararen emot.

Särtryck

LÄKARI EN NEJA

När konsensus saknas om hur läkaren bör behandla, spelar den beprövade erfarenheten stor roll. Det 48-sidiga häftet innehåller 32 korta, praktiskt inriktade artiklar med anknytning till vårdens vardag och vänder sig till alla kliniskt verksamma läkare. Förutom diagnostik med terapi speglas goda exempel på prevention, ledningsfrågor och administration.

Priset är 55 kr.

Enligt min erfarenhet

Beställer härmed ex av "Enligt min erfarenhet"

..... namn

..... adress

..... postnummer

..... postadress

Insändes till LÄKARTIDNINGEN
Box 5603,
114 86 Stockholm

Eller faxa på faxnummer:
08-20 74 35